

Künsztler László:

Hogy emlékezzünk...

Már 46 esztendeje történt. A felszabadulás a német megszállás alól. És más szomorú dolog is.

Szinte az egész országot érintette; volt aki ment, mert mennie kellett, és nem volt akinek valakije ne ment volna - Európa keleti periferiájába. Nemcsak hadifoglyok, katonák (hogy milyen körülmények közé, milyen jog alapján, most ne firtassuk), hanem civilek, asszonyok, gyerekek is.

A mindennapi életüket otthagyták, férfiak, fiúk, nők és leányok. Ment a férfi, ha elmúlt 17 éves és német nevű (nem német!), és ment a nő, az anya, ha elmúlt 18. (Csak a nagyon kicsi gyermekekkel hagyták otthon.) 1944. karácsonya után az 1944. december 22-én keltezett 0060. számú parancs alapján folyamatosan vitték őket - ajándékképpen -, hogy kint segítsék az újjáépítést.

Nem kell megnéznünk az "Idegen szavak és kifejezések szótárát", hogy tudjuk, érezzük, ebben az esetben deportálásról van szó. Egy olyan deportálásról, amelyről nem tudunk, mert nem tudhattunk. Elborzadva hallottunk a náci lágerekről, olvastuk a túlélők visszaemlékezéseit. És akkor kiderül, hogy itt éltek, élnek közöttünk ismerősök, rokonok, szülők és nagyszülők, akik ugyanazt a poklot járták végig. Ma már tudjuk, nem volt lényegi különbség a "mengele-csoportok" és a szovjet lágerirányítók között. Erről beszélnek a túlélők. Ők, akik kétszeresen túlélők, hiszen szenvedésük nem ért véget szabadulásuk után sem. Az új rendszer megbélyegzettjeivé váltak, akiknek túl kellett élni a "felejtés börtönét" is, akiknek gyötrelmeiről beszélni sem szabadott.

Mindezekről nyújt rövid áttekintést Füzes Miklós cikke, amely a *Baranyai Helytörténetírás* 1990/I. számában jelent meg, Dél-dunántúliak a Szovjetunió munkatáboraiiban címmel. Az alábbiakban ebből emelnék ki figyelemfelkeltés céljából.

A közvélemény előtt először a Felső-Tisza vidékén bekövetkezett események váltak ismertté, majd csak jóval utána az ennél is nagyobb tömegeket, a magyarországi németeket érintő kataklizma. Valahogy úgy tűnik, hogy a többnyire az észak-keleti megyék magyarságát érintő események a sajtóban is nagyobb visszhangra találtak, pedig a dunántúliak is ugyanazokba a táborokba kerültek, ugyanaz a sors jutott nekik is osztályrészüln.

Az eseményeket az 1944. októberétől, a front áthaladásától kezdődő "hadi munkára" való igénybevétel indította el. A dolgok természetes rendje szerint ez egy-két napos vagy hetes hátszágbeli munkát jelentett - több esetben váltásokkal

-, majd a résztvevőket hazaengedték. Nem így történt "Csonka-Beregben" és a környékén, ahol az igénybevettek nagy részét nem engedték haza, hanem hadifoglyoknak tekintették, és táborokba szállították őket. Egy részük munkatáborokba került, míg a többiek hadifoglytáborba.

Dél-Dunántúlon, ahová a front délről (a Dunán Apatinnál és Batinánál átlépve) érkezett, más címeken vették igénybe az embereket. Az 1944. karácsonya előtti napokban az 1941-től katonai szolgálatot teljesítő, de itthon tartózkodók részére szemlélet tartottak, majd őket a polgári hatóságok tudta nélkül elszállították. Sorsuk a "hadimunkásokéhoz" hasonlóan alakult.

Az igénybevétel harmadik módját a német nemzetiségű lakosság szervezett formában végrehajtott elszállítása jelentette. Dél-Dunántúlon ez képezte a legnagyobb tömegű mozgósítást, mintegy tízezer férfiről és nőről volt szó, akik 17-45, illetőleg 18-35 évesek voltak.

Járásonkénti mozgósítást a "hadrakelt hadsereg" 1944. december 22-én kelt 0060. számú parancsa alapján végezték el. A mozgósítási parancsban leírták a megjelenés helyét, idejét, a szükséges felszerelést és - a megjelenés elmulasztása esetére - a hadbíróság útján történő felelősségre vonást. A gyakorlatban azt tekintették németnek, akinek német neve volt.

Az elvittek körét területi és időbeli tényezők is befolyásolták. A területit a frontnak az adott időben való vonala, illetőleg a megszállt terület kiterjedése jelentette. Dél-Dunántúlon 1944. december közepén Babócsa-Nagykorpád-Nagybajom-Marcali-Balaton déli partja-Siófok-Velence-Érd-Duna frontvonal volt a meghatározó. Az állóharcok idején is ez az állapot volt a jellemző.

Az időbeli tényezőt az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 21-22-én történt megalakulása és a fegyverszüneti egyezmény megkötése (1945. január 20.) jelentette. Az új magyar kormányzati szerveket ugyanis nem lehetett e kérdéssel megkerülni. Különösen nem, hogy a kormány is tudomást szerzett róla, és az ügy kapcsán a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok főparancsnokságával tárgyalásba bocsátkozott.

A tárgyalások végül is kevés eredményt hoztak. Az ügyet a főhadiszálláson (Moszkvában) döntötték el.

Az elszállítást teljes egészében a szovjet katonai parancsnokságok végezték, így erről írásos forrásunk nincs. Az eddig ismert interjúkból arra következtethetünk, hogy az elszállítás két útvonalon történt. Az észak-keleti megyékből Munkácsot és Szolyvát érintve kerültek Sary Sambor gyűjtőtáborába. A másik fővonal: Baja-Szeged-Temesvár-Déva-Brassó-Plojesti-Jassi (átrakóállomás)-Dnyepetrovszk-Rosztov-Donyec-medence. Közlelebbről *Szitalino*, *Sahti*, *Gorlovka* környékének szénbányái. Ide sorolhatjuk a Dél-Ukrajnában lévő *Krivoj Rog* vasércbányáit is. Ez a fővonal továbbvezetett a Kaukázusba, *Grosnij* környékére. Később innen sokan az Uralba kerültek, *Ufa*

körzetébe. A belső szállítások azonban nemcsak egyirányúak voltak. A délkeleti fővonal volt a legjobban igénybe vett. A megszállás menete is ennek a használatát indokolta.

Az egyik legnagyobb bizonytalanságra a létszám tisztázása ad okot. A sebtében készített előzetes nyilvántartások, majd az utólag készítették közös hibája, hogy nem állnak hiánytalanul rendelkezésre és hitelességükkel is gondok vannak.

Nem rendelkezünk semmiféle adattal sem a Szovjetunióban elhunytak számáról, holott az elbeszélések éppen ezen a ponton válnak leginkább tragikussá. Részadatok, becslésekkel történt számítások szerint mintegy 55-60 ezer főt, magyart és németet vittek el. A túlélők száma mintegy 25 ezer főt.

A helyi szervek - különösen a Dél-Dunántúlon - az igénybevétel igazi céljáról nem tudtak. Tekintve, hogy egységes eljárás sem alakult ki, az érintettek sorsa igen változatosan alakult. Sokan a megtévesztések hatására nem szerelték fel magukat kielégítően, nem vittek magukkal megfelelő mennyiségű élelmiszert, ruhát, takarót, ami sokuknak az életébe is került.

Egyes helyi vezetők ugyan sikerrel védték meg a lakosaikat, de a létszámgigények kielégítése ilyen esetben máshol, lehet hogy a szomszéd faluban történt meg.

Mindezt titokban, cinikusan hajtották végre mindkét oldalon. Cinizmussal a magyar hatóságok is vádolhatók már a kezdetektől fogva. A nyilvánvaló jogtalanság ellenére is igyekeztek jogi formula alá vonni az ügyet, majd a későbbiek folyamán úgy viselkedtek, mintha az egész dolog meg sem történt volna. Amikor ugyanis a túlélők hazaérkeztek, akkor már nem tekintették őket hadifogolyoknak, nem részesültek hadigondozásban. Az elfelejtés különösen a Szovjetunióban elhunytakat érintette, még neveik sem maradtak fenn.

A leggyakrabban feltett és máig hivatalosan megválaszolatlan kérdés amit az érintettek és hozzátartozóik feltesznek, hogy minek kell őket tekinteni. Úgy vélem, a leghelyesebb, ha valamennyiüket, az elhunytakat és a túlélőket áldozatnak tekintjük, ugyanúgy, mint a második világháború többi résztvevőjét. A túlélők is áldozatok, mert testben és lélekben is károsodtak, amit a napjainkban zajló utólagos rehabilitáció is legfeljebb csak enyhíteni tud, emlékét azonban nem tudja kitörölni soha.